

FÜZI LÁSZLÓ

A gondolat súlya

LENGYEL ANDRÁS: „...GONDJA KÉL A GONDOLATBAN” –
AZ ÉRTEKEZŐ JÓZSEF ATTILÁRÓL

Ahhoz, hogy Lengyel András újonnan megjelent, s az utóbbi pár esztendőben írott, József Attila gondolkodásával foglalkozó, rendkívül szisztematikusan egymás mellé állított tanulmányait megértsük, több irányból is elindulhatunk. Az egyik lehetséges irány az, ha a kötetben megmutatkozó József Attila-képet próbáljuk összegezni. Ebben az összegzésben segítségünkre van a szerző is, hiszen választott módszeréből következően – erről lesz még szó – több ízben is szinte rákényszerül arra, hogy a részterületeken való búvárkodások során az egészről is beszéljen, az egészről, tehát arról a József Attila-képről, amelyik benne él, s amelyet a maga filológiai-filozófiatörténeti-gondolkodástörténeti munkásságával több oldalról is igyekszik alátámasztani. Lengyel András számos utalás mellett a tanulmányokhoz írott előszóban beszél az őt foglalkoztató és fogva tartó József Attiláról: „... József Attila nemcsak nagy költő, hanem jelentékeny gondolkodó is volt, aki saját terepén, a műalkotások világában mozogva, a műalkotások mibenlétéről szólva figyelemre méltót produkált. Írásai, még rövidke töredékei is megérik azt az erőfeszítést, amit a közöttük való eligazodás megkövetel.” Másutt – jellemző módon, egy előadás alkalmából, a filológiai és filozófiai elágazások követése közben, akkor, amikor arról beszélt, hogyan alakította Halasy-Nagy József József Attila filozófiai tájékozódását –, a következőképpen vázolta a benne élő József Attila-képet, az idézés során a hivatkozásokra való utalásokat elhagyom: „József Attila, akit költőként tartunk számon, a közhiedelemmel ellentétben valójában gondolkodó is volt. Értekezői életműve ugyan kis terjedelmű s elég nagy százalékban csupán töredékekből áll, de a maga választotta területen így is jelentős, s bár e teljesítményét sokáig még költészetének méltánylói is lebecsülték, jelentősége az újabb kutatások fényében egyre nyilvánvalóbb. Elméleti érzéke, problémaérzékenysége s nem utolsósorban szigorú intellektuális következetessége kifejezetten izgalmassá, máig elevenné teszi életművét, amelynek központi témája – költő voltaival összhangban – egy általa kitűnően ismert terület, a műalkotás volt. ... A költő értekező szövegeinek interpretálása azonban egyáltalán nem szokványos feladat; a munkát rengeteg előzetes kronológiai, textológiai és filológiai probléma nehezíti. ... a költő, bár a szegedi egyetemen Bartók Györgynek, a budapestin pedig Pauler Ákosnak volt a tanítványa, gondolkodóként valójában autodidaktának tekinthető. Filozófiai műveltségének igazi megalapozása nem valamely értelmező közösségben, konkrét iskola kereteiben következett be, hanem azokon kívül. 1928/29-ben ugyanis – a Pauler Ákostól nyert ösztönzéseket kiteljesítve – széleskörű, rendszeres filozófiai önművelésbe kezdett. Ekkor igen sokat és sokfélét olvasott, filozófiai klasszikusokat (pl.

Kant vagy Hegel) éppúgy, mint jelentős kortárs szerzőket (pl. Jaspers, Heidegger, Rickert), vagy hazai összefoglalásokat és részmunkákat (pl. Varga Béla)”.

Lengyel András érdeklődésének középpontjában tehát a gondolkodó József Attila áll. Nem csak a költő, de azt sem lehet mondani, hogy csak a teoretikus József Attila, hiszen József Attila költészetében is őrizte a maga gondolkodói alapállását, a szintéziseket pedig feltehetően – ez már a költészet sajátosságaiból fakad – verseiben teremtette meg, annál is inkább, mert gondolkodói életműve más céllal fogant írásainak utalásaiból, töredékekből és jegyzeteiből bontható ki. Ha egyetlen szóval szeretném jellemezni Lengyel András törekvését, akkor azt mondanám, hogy József Attila gondolkodói rendszerének kibontására törekszik, tehát alapfogalmainak tisztázására, gondolkodói rendszere felvázolására, s annak megmutatására, hogy ez a rendszer miképpen létezett a térben és az időben. Aki csak egy kicsit is ismeri a József Attila-filológia helyzetét, s tisztában van azzal is, hogy az elmúlt évtizedek alatt, igaz, ennek voltak előzményei már József Attila életében is, mi minden rakódott rá József Attila életművére, az tisztában lehet a vállalkozás nagyságával. Mindezzel együtt azt gondolom, hogy Lengyel Andrást nem csupán a tételes gondolkodó József Attila foglalkoztatja, hanem a gondolkodás módjában is lenyűgöző erejű József Attila. Feltehetően ezért idéződik a kötet címében is a József Attila-i verssor: „*gondja kél a gondolatban*”. S mögötte ott van az a töredékrészlet is, amelyet Lengyel András József Attilától idézve József Attilára is vonatkoztat: „*a gondolatot ő is súlyával együtt emeli föl.*” Itt, a szigorúan tudományos eszközöket felvonultató könyv ismertetésének ezen a pontján kell utalnom arra, hogy a szerző személyes érintettsége leginkább alighanem József Attila ritka erős logikai rendet érvényesítő gondolkodásának megbecsülésében érhető tetten.

S alighanem éppen a gondolkodó József Attila munkásságának középpontba állításával érthetjük meg Lengyel András tudományos pályájának főbb irányait is, úgy gondolom, ebből az érdeklődésből nőttek ki tudományos munkálkodásának főbb irányai, még akkor is, ha – miként lenni szokott – szinte valamennyi irány az idők során önállósodott is. Az egyik irány – természetszerűen – a József Attila-filológiához vezetett, azt, hogy kötetekben és kisebb tanulmányaiban is mennyi adattal és felismeréssel gazdagította a József Attila-filológiát, csak a szakemberek tudják eléggé méltányolni, „haszna” pedig egy új összefoglalásban mutatkozhatna meg igazán. A másik irány a szegedi irodalmi-művelődéstörténeti hagyományhoz vezette, József Attilának ebben is megvolt a maga helye, de hát itt is tanulmányok és kötetek hosszú sorával találkozhatunk. A harmadik irányt maga a gondolkodástörténeti gondolkodás és elemzés kialakítása alkotja. Az általa választott vizsgálódási mód nem lép ki az életrajz – mű – kor összefüggésrendszeréből, azt vizsgálja, hogy a kor más gondolkodók vagy éppen filozófusok által is feltárt jelenségei, alaptendenciái miképpen mutatkoznak meg az írói-költői-gondolkodói világokban. Miközben a maga tanulmányait „korszerűtlen” és „marginális” értelmezői irány képviselőinek látatja, éppen arra törekszik, ami az irodalom- és esztétörténész számára a legfontosabb lehet: megmutatni, hogy hőse miképpen élte át, értette meg vagy éppen fejezte ki korának legfontosabb jellemzőit, jelenségeit. Ezt a Kosztolányival kapcsolatos tanulmányait összegyűjtő kötetek olvasásakor is így éreztem. Vizsgálódásának középpontjában sokáig – József Attilától elindulva és Kosztolányiig visszanyúlva – az én-integritás bomlásának folyamata állt, ezt a folyamatot a következőképpen írta le: „A piac-elvűség általánossá és csaknem ki-

zárólagossá válása ... egy olyan beállítódást teremt meg, amely a döntéseit egyénileg meghozó, tehát a lehetőségek között választó én bázisán jön ugyan létre, de éppen ennek a választási lehetőségnek a tényleges összezsugorodását eredményezi.” Úgy gondolom, hogy Kosztolányihoz is József Attila kapcsán jutott el, egyrészt azért, mert Kosztolányi és József Attila között valódi szellemi-alkotói kapcsolat létezett, másrészt azért, mert az általuk használt fogalmakban is megmutatkozott egyfajta hasonlóság-rokonság, harmadrészt pedig feltehetően azért, mert foglalkoztathatta, hogy maga gondolkodástörténeti nézőpontját miképpen lehet alkalmazni más költői-írói életmű esetében. Viszont éppen a Kosztolányi-tanulmányok mutatták meg, hogy ott, ahol Lengyel András megoldandó problémát, filológiai kérdést talál, gondolkodása önállósodik, s tisztázza az általa meglátott kérdéses helyeket.

Eddigi kötetei azt is megmutatták, hasonlóan a mostanihoz, hogy Lengyel András sajátos tanulmánytípust dolgozott ki a maga számára, s ez is összefüggésben van azzal, hogy – az annyi elágazás ellenére – makacsul egyetlen téma, a gondolkodó József Attila – és József Attila gondolkodásmódja foglalkoztatja. Ha csupán a forma oldaláról nézzük tanulmányait, s eltekintünk a tartalmi jegyeitől, akkor azt látjuk, hogy a legapróbb utalásokra figyelő szaktanulmányokat ír, ezek a szaktanulmányok a legtöbb esetben a korábbi alapkutatókat is kénytelenek helyettesíteni, ugyanakkor ezek az írások kapcsolódnak is egymáshoz, az egyikben a korábbira hivatkozik, vagy éppen következőt „készíti” elő, innét, ebből a tőből fakad az, hogy – ahogy utaltam is rá –, egy-egy írásában kénytelen utalni az egészre, arra a nagyobb egységre, amelynek tulajdonképpen monografikus alátámasztását végzi el. Kérdésfeltevései egy tőből fakadnak, maguk az írások pedig egyazon gondolatmenet részét képezik. Ez azok számára, akik írásait a folyóiratokban is figyelemmel kísérik, a legtöbb esetben csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor az egy témakörbe illeszkedő tanulmányai kötetbe gyűjtve megjelennek. Mint például a Kosztolányi-tanulmányok esetében, vagy éppen most, az újabb József Attila-tanulmányok megjelenésekor. Nem véletlen, hogy a már említett bevezetőben külön is foglalkozott írásainak a „besorolhatóságával”: „... e kötet nem monográfia, nem a témakör mindenre kiterjedő, zárt és kerek összesség, de nem is véletlenszerűen egymás mellé kerülő írások halmaza. Önmagukban is megálló külön tanulmányokból áll össze a könyv (ezért kisebb ismétlések olykor előfordulnak benne), ám az egyes tanulmányok kiegészítik és folytatják egymást, kibontanak vagy lezárnak valamit. Igazi értelmüket csak együtt, egymásra is vonatkoztatva jelenítik meg.” Azzal, hogy Lengyel András elzárkózik a monográfiaírástól, szemmel láthatóan főképpen az azzal kényszerűen együtt járó „főlisztizálástól” tart, alapvetően azonban nem az ettől való félelem magyarázza a „monográfiaellenességet”, hanem egyszerűen az a tény, hogy az önmaga által kialakított szemléletmóddal előbb alapozó tanulmányokat kell írnia, az ebből a nézőpontból eredő összefoglalásra még nem érkezett el az idő.

A kötet tanulmányaiban egy-egy, ha tetszik, statikus problémakör, fogalom elemzését találjuk meg. Így jelenik meg a József Attila által használt fogalmak közül az *absolutum*, az *exisztencia*, az *önlét*, a *nemzet*, az *olvasó*, többek között, s ezekhez kapcsolódóan, de önállóan is, József Attila metafizikájának kérdése. Ezeket az írásokat kapcsolattörténeti írások kísérik (pl.: *József Attila filozófiai tájékozódása és Halasy-Nagy József; József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”*), illetve az idő által megteremtett mozgásokat bemutató tanulmányokkal találkozunk, példaként a *Még egyszer József At-*

tila 1933-as kisiklásáról című tanulmányt említem. Nagyon remélem, hogy Lengyel András a nem mindennapi mélységű alapozó tanulmányok után megírja majd a gondolkodó József Attilával foglalkozó monográfiát is. S még egy megjegyzés: ott, ahol Lengyel András a kötet telitalálatnak tűnő címét értelmezi, telitalálat, hiszen a „*gondja két a gondolatban*” sor a költő és a gondolkodó József Attilát valóban egynek mutatja, a költő gondját, vállalkozásának terhét a teóriában jelöli meg, utal József Attila kevesek által ismert, Németh Lászlóval kapcsolatos töredékére is. Akkor, amikor József Attila a filozófusokat nemcsak azért tartotta filozófusoknak, mert gondolkodnak, hanem azért is, mert – idéztem már – „*a gondolatot súlyával együtt emelik föl*”, Németh Lászlóra is tett egy megjegyzést: „*Nincs súlya annak, amit mond...*” Alighanem a mostani kötet tanulmányainak mélységét és adatgazdagságát magán viselő tanulmánynak kell majd tisztáznia, hogy Németh kapcsán miért írta azt József Attila azt, amit írt, s miért érezhette Némethet súly nélküli gondolkodónak... (*Tiszatáj könyvek, 2005*)

SZÜLETÉSNAPOMRA